

te (9 Şubat 1248) boğularak öldürüldü (İbn Hallikân, V, 86; İbn Vâsıl, V, 379). Diğer bir rivayete göre ise 644 (1246) yılında öldürülmüştür (Mekîn, XV [1955-57], s. 157). Bâbünnasr dışındaki Şemsüddeve Türbesi'ne defnedildi. II. el-Melikü'l-Âdil'in öldürülmesi, Eyyübî tarihinde tahtı ele geçirmek maksadıyla meliklerin yaptıkları mücadeleler sırasında işlenen tek siyasi cinayettir. II. el-Melikü'l-Âdil kaynaklarda müsrif ve sefih olarak tanıtılır. Öte yandan cömertliği, ihsanının bolluğu ve vergileri kaldırması sebebiyle Mısır halkının onun döneminde oldukça müreffeh günler yaşadığı, bu sebeple şairlerin kendisini öven şiirler yazdığı kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, VIII/2, s. 704, 707-709, 718-730, 771-772; Mekîn, *Ahbarü'l-Eyyûbiyyîn* (nşr. Cl. Cahen; BEO içinde), XV (1955-57), s. 145-148, 157; İbn Hallikân, *Ve-feyât*, V, 84-86; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürüb*, IV, 278-279; V, 17, 126, 170, 179, 192-193, 198-200, 206-207, 211, 214, 218-219, 252, 262, 379-381; ayrıca bk. İndeks; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtaşar fi ahbâri'l-beşer* (nşr. Mahmûd Deyyûb), Beyrut 1417/1997, II, 264-269, 282; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 641-650*, s. 301-303; Makrîzî, *es-Sülûk* (Ziyâde), I/2, s. 247, 255-256, 267-296; H. L. Gottschalk, *al-Malik al-Kamil von Egypten und Seine Zeit*, Wiesbaden 1958, s. 175, 204, 213, 216, 226, 229, 233; R. S. Humphreys, *From Saladin to the Mongols*, Albany 1977, s. 222, 241-245, 253, 260-261, ayrıca bk. İndeks; Ramazan Şeşen, "Eyyübîler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1992, VI, 374-379; Cengiz Tomar, *Memlük Devleti'nin Kuruluşu 1240-1260* (yüksek lisans tezi, 1996), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 7-8, 10-22; C. H. Becker, "al-Malik al-Âdil II", *JA*, I, 140; H. A. R. Gibb, "al-Âdil II", *EP* (İng.), I, 198.

CENGİZ TOMAR

el-MELİKÜ'L-AZİZ

(الملك العزيز)

Ebü'l-Feth İmâdüddin
el-Melikü'l-Aziz Osmân
b. Selâhiddin Yûsuf b. Eyyûb
(ö. 595/1198)

Eyyübî hükümdarı
(1193-1198).

Cemâziyelevvel 567'de (Ocak 1172) Kahire'de doğdu. Selâhaddin-i Eyyübî'nin en çok değer verdiği oğludur. İskenderiye ve Kahire'de Ebû Tâhir es-Silefî, Ebû Tâhir İsmâil b. Mekî b. Avf ez-Zührî ve İbn Berrî gibi âlimlerin öğrencisi olan Azîz'i babası 580'de (1184) Takıyyüddin Ömer b. Şehinşah'ın kefâleti altında Şam nâibi olarak tayin etti. Daha sonra ağır bir hastalığa yakalanan Selâhaddin, topraklarını

oğulları arasında paylaştırdığında (582/1186) büyük oğlu el-Melikü'l-Efdal Ali'yi Dimaşk'ta vâli olarak belirledi. el-Melikü'l-Azîz'e de Mısır topraklarını verdi. Selâhaddin'in kardeşi el-Melikü'l-Âdil yeğenlerine vâsi tayin edildi. el-Melikü'l-Azîz, bu tarihten itibaren amcası el-Melikü'l-Âdil'in atabekliğinde Mısır nâibi olarak bulundu.

Selâhaddin öldüğünde (589/1193) el-Melikü'l-Azîz, Mısır nâibi olarak amcası el-Melikü'l-Âdil ile birlikte Kahire'de idi. Dengesiz davranışlarıyla tanınan el-Melikü'l-Efdal Dimaşk'ta büyük sultan olmuş, babasının kumandanlarını, Kâdî el-Fâzil, İmâdüddin el-İsfahânî ve Bahâeddin İbn Şeddâd gibi değerli devlet adamlarını yönetimden uzaklaştırarak bütün işleri veziri Ziyâeddin İbnü'l-Esîr'e bırakmıştı. el-Melikü'l-Azîz, Dimaşk'tan Mısır'a göç eden Kâdî el-Fâzil gibi tecrübeli şahsiyetleri ve kumandanları himayesine alarak kardeşinin bu hatasını iyi değerlendirdi; yönetimini daha da sağlamlaştırdı. Dimaşk'tan gelip hizmetine giren emîrlerin de telkiniyle Eyyübî topraklarını birleştirme kararı alan el-Melikü'l-Azîz'in kısa iktidar döneminin ilk yılları ağabeyi el-Melikü'l-Efdal ile mücadele içinde geçti.

el-Melikü'l-Azîz'in Dimaşk üzerindeki niyetlerini anlayan el-Melikü'l-Efdal ile veziri Ziyâeddin İbnü'l-Esîr iktâ gelirleri giderlerini karşılamaya yetmeyen, ancak prestiji çok yüksek olan Kudüs'ü ona vermek suretiyle aralarını düzeltmeye çalıştırlarsa da sonradan bu niyetlerinden vazgeçtiler. el-Melikü'l-Efdal'in bu tekliften vazgeçmesi ve Cübeylî Haçlılar'a kaptırması el-Melikü'l-Azîz'e beklediği fırsatı verdi. 590'da (1194) ağabeyinden Dimaşk'ta hutbenin kendi adına okumasını ve sikkenin kendi adına basılmasını istedi. Bu teklifi kabul etmeyen el-Melikü'l-Efdal, diğer Eyyübî meliklerinden ve Ca'ber'de bulunan amcası el-Melikü'l-Âdil'den yardım talep etti. Aynı yıl ordusuyla Dimaşk yakınlarına gelen el-Melikü'l-Azîz yeğenleri arasındaki mücadelede hakemlik rolü üstlenen, fakat asıl amacı iktidarı ele geçirmek olan el-Melikü'l-Âdil'in araya girmesi sonucunda el-Melikü'l-Efdal ile bir anlaşma yaparak Kahire'ye döndü. Bu anlaşmaya göre ikisi de kendi topraklarını koruyor, el-Melikü'l-Azîz'e Mısır toprakları yanında Nablus'un iktâından da pay veriliyordu. Bu arada amcası el-Melikü'l-Âdil'in kızıyla evlenen el-Melikü'l-Azîz siyasi konumunu daha da güçlendirdi.

el-Melikü'l-Azîz, ertesi yıl el-Melikü'l-Efdal'den Dimaşk tahtını terketmesini ve kendi sultanlığını tanımasını istedi. Bunun üzerine el-Melikü'l-Efdal, tekrar diğer Eyyübî meliklerinden ve el-Melikü'l-Âdil'den yardım talep etmek zorunda kaldı. Dimaşk yakınlarına gelen el-Melikü'l-Azîz'in ordusunda bulunan, baştan beri babasının Nâsiriyye adlı birliklerini kendilerine üstün tuttuğu Esediyye ve Kürt grupları, el-Melikü'l-Âdil'in de kışkırtmaları neticesinde ordudan ayrılıp Dimaşk'a gidince zor durumda kalan el-Melikü'l-Azîz hemen Mısır'a döndü. Ondan önce davranarak Mısır'ı ele geçirmek isteyen el-Melikü'l-Âdil ve el-Melikü'l-Efdal'in teşebbüsleri böylece sonuçsuz kaldı. el-Melikü'l-Efdal'in beceriksizliği sebebiyle kendisine güvenemeyeceğini anlayan el-Melikü'l-Âdil, Mısır'da atabekliği sırasında bizzat yetiştirdiği damadı el-Melikü'l-Azîz'e meylederek bir anlaşma yapılmasını sağladı. Bu olaydan sonra Mısır'da kalan el-Melikü'l-Âdil Dimaşk'ı alması için el-Melikü'l-Azîz'i kışkırtmaya başladı. 592'de (1196) amcasıyla birlikte şehri kuşatan el-Melikü'l-Azîz Dimaşklılar'ın da yardımıyla kısa sürede şehri ele geçirdi ve amcasını nâib tayin ederek Mısır'a döndü. Kardeşi el-Melikü'l-Efdal'i de Sarhad'a gönderdi; böylece büyük sultan oldu. Dimaşk'ta hutbe el-Melikü'l-Azîz adına okunmakla birlikte idare fiilen el-Melikü'l-Âdil'in elindeydi.

Kardeşiyle mücadelesinde başarılı olan el-Melikü'l-Azîz'i bekleyen ikinci tehlike Haçlılar'dı. el-Melikü'l-Azîz, 593'te (1197) bölgeye ulaşarak Beyrut ve Sayda'yı ele geçirdi ve Kudüs'e ilerlemek isteyen Haçlılar karşısında zor durumda kalan amcasının yardım çağrısı üzerine kuşatma altındaki Tibnin'e gitti. Ondan çekinen Haçlılar kuşatmayı kaldırdılar (594/1198). Haçlılar'la yapılan antlaşmayla Selâhaddin dönemindeki durum korundu; ancak Beyrut Haçlılar'da kaldı, Sayda ise müslümanlarla Haçlılar arasında ikiye bölündü. Dimaşk'ta bazı düzenlemeler yaparak Kahire'ye dönen el-Melikü'l-Azîz bir av esnasında Feyyûm yakınlarında attan düşüp yaralandı. Kahire'ye getirildikten kısa süre sonra 27 Muharrem 595'te (29 Kasım 1198) öldü ve Kahire'de İmam Şâfiî'nin türbesine defnedildi.

Selâhaddin'in son yıllarında Mısır'ın ekonomik durumu suistimaller yüzünden oldukça bozulmuştu. el-Melikü'l-Azîz'in ekonomik sıkıntılara rağmen ağır vergiler koymadığı, haksız müsaderelele halka zulmetmediği ve öldüğünde kendi hazi-

nesinde hiçbir şey bulunmadığı, Mısır halkı tarafından çok sevildiği kaydedilmektedir. Bu dönemde Mısır donanmasının Akdeniz'de bazı düşman hedeflerine akınlar düzenlediği bilinmektedir. el-Melikü'l-Aziz'in Dimaşk'ı ele geçirdiğinde babasının türbesinin yanına yaptırdığı Aziziye Medresesi günümüze ulaşmamıştır. el-Melikü'l-Aziz babasının kumandanlarını ve devlet adamlarını koruduğu gibi ulemâyı da desteklemiştir. İbn Memmâtî (Es'ad b. Memmâtî) meşhur eseri *Qavânî-nü'd-devâvîn*'i ona ithaf etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İmâdüddin el-İsfahânî, *el-Fethü'l-kussî* (nşr. M. Mahmûd Subh), Kahire 1962, s. 114, 144, ayrıca bk. İndeks; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XI, 517, 523-525; XII, 97, 110, 118-129, 140-145; ayrıca bk. İndeks; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, III/2, s. 441-443, 453, 455, 460-461; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, III, 84, 130-137, 142; Ebü Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn* (nşr. İbrâhim ez-Zeybek), Beyrut 1418/1997, IV, 401-446; ayrıca bk. İndeks; a.mlf., *ez-Zeyl 'ale'r-Ravzateyn*, s. 6-16; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 251-253; İbn Vâsil, *Müferricü'l-kürûb*, III, 10-78; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtaşar fi ahbâri'l-beşer* (nşr. Mahmûd Deyyûb), Beyrut 1417/1997, II, 178-184; İbn Kesîr, *el-Bidâye* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Kahire 1998-99, I-XXI, bk. İndeks; Makrîzî, *es-Sülûk* (Ziyâde), I/1, s. 114-144; a.mlf., *el-Hıta*, II, 235; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire* (nşr. M. Hüseyin Şemseddin), Beyrut 1413/1993, VI, 109-131; Nuaymî, *ed-Dâris fi târihi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Dimaşk 1367/1948, I, 382-398; R. S. Humphreys, *From Saladin to the Mongols*, Albany 1977, s. 80-81, 82, 93-110, ayrıca bk. İndeks; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyûbîler Devleti*, İstanbul 1983, bk. İndeks; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III, 70-71, 84-85.

CENGİZ TOMAR

el-MELİKÜ'L-EFDAL, Abbas

(bk. ABBAS er-RESÜLİ).

el-MELİKÜ'L-EFDAL, Ali

(الملك الأفضل علي)

Ebü'l-Hasen el-Melikü'l-Efdal Nûreddin Ali b. Selâhiddin Yûsuf b. Eyyûb (ö. 622/1225)

Eyyûbî hükümdarı
(1186-1196).

1 Şevval 566 (7 Haziran 1171) tarihinde Kahire'de doğdu. Selâhaddin-i Eyyûbî'nin büyük oğludur. Babası bu sırada Mısır'da Fâtımîler'in veziri ve Nûreddin Zengî'nin nâibiydi. el-Melikü'l-Efdal, Mısır'da çeşitli âlimlerden dinî ilimler ve Arapça okudu. Çocukluğu Mısır'da geçti. Selâhaddin Mi-

sir'da bulunmadığı zaman kardeşi I. el-Melikü'l-Âdil onun nâibi sıfatıyla görev yapardı. Selâhaddin 579 (1183) yılında Halep'i alınca kardeşi el-Melikü'l-Âdil Halep'in kendisine verilmesini istedi, buna karşılık Mısır'daki bütün haklarından vazgeçeceğini bildirdi. Sultan onun isteğini uygun bulup Mısır nâibliğine yeğeni Takıyyüddin Ömer'i getirdi. Ertesi yıl Selâhaddin tarafından çıkarılan bir menşurla el-Melikü'l-Efdal, Takıyyüddin'in atabegliğinde Mısır'da sultanın nâibliğine tayin edildi. Fakat el-Melikü'l-Efdal, Takıyyüddin'le iyi geçinemiyordu; sultan da Mısır'ın idaresinden memnun değildi. 582'de (1186) Harran'dan Dimaşk'a dönünce el-Melikü'l-Efdal ile yeğeni Takıyyüddin'i Mısır'dan Dimaşk'a çağırdı ve Takıyyüddin'i Hama'ya gönderdi. el-Melikü'l-Efdal Suriye (Şam) nâibi ve sultanın veliahdı oldu. Mısır nâibliğine de el-Melikü'l-Âdil'in atabegliğinde ikinci oğlu el-Melikü'l-Aziz tayin edildi.

Bundan sonra el-Melikü'l-Efdal daima babasının yanında bulundu. 583 (1187) yılında Kudüs Krallığı topraklarının fethine ve Hıttın Savaşı'na katıldı (25 Rebfülâhîr 583 / 4 Temmuz 1187). Kudüs'ün fethinde, Akkâ müdafaaesinde ve sonraki savaşlarda görev aldı. Takıyyüddin ölünce sultan başta Harran olmak üzere Fırat'ın doğusundaki toprakları el-Melikü'l-Efdal'e verdi (587/1191). Fakat el-Melikü'l-Efdal, toprakların idaresini ele almak için 588'de (1192) doğuya giderken sultan bu kararından vazgeçip Fırat'ın doğusunda yer alan Takıyyüddin'e ait toprakları kardeşi el-Melikü'l-Âdil'e verdi. Bu sırada Dimaşk'a varmış olan el-Melikü'l-Efdal, Haçlılar'ın Beyrut'a hareketi üzerine Beyrut'un yardımına gitti ve Haçlılar'ı caydırdı. Haçlılar'la anlaşma imzalanması üzerine Dimaşk'taki görevine döndü. Babası ölünce sultan olarak Eyyûbî ailesinin başına geçti (27 Safer 589 / 4 Mart 1193).

el-Melikü'l-Efdal yumuşak huylu olmasına ve halk tarafından sevilmesine rağmen devlet idaresinde gerekli tecrübeye ve otoriteye sahip değildi. Zayıf karakterli olup bazan kendini içkiye ve eğlenceye kaptıran bazan da dindarlaşan bir kişiliğe sahipti. Ayrıca kendini beğenmiş entrikacı bir kişi olan veziri ve kâtabi Ziyâeddin İbnü'l-Esir'in etkisinde kalıyor, babasının döneminde devlet idaresinde görev almış değerli kişilere karşı kırıcı oluyordu. Kendisinin ve vezirinin kötü tutumu yüzünden çok geçmeden babasının veziri Kâdî el-Fâzil, İmâdüddin el-İsfahânî, Bahâeddin İbn Şeddâd gibi âlimler ve bazı

kumandanlar onu terkederek Mısır'daki kardeşi el-Melikü'l-Âdil ile Halep'teki kardeşi el-Melikü'z-Zâhir'in yanına gittiler. Yanından ayrılan emîrlerin ve devlet adamlarının yardımıyla el-Melikü'l-Aziz Mısır'dan gelerek Dimaşk'ı kuşattı (590/1194). Bunun üzerine el-Melikü'l-Efdal amcası el-Melikü'l-Âdil'den ve diğer akrabalarından yardım istedi. Yapılan anlaşmaya göre Dimaşk, Taberiye ve Gavr bölgelerinin el-Melikü'l-Efdal'e verilmesi kararlaştırıldı. Buna rağmen el-Melikü'l-Efdal'in durumu gün geçtikçe kötüye gitti, çünkü emîrleri el-Melikü'l-Aziz'in tarafına geçiyordu. Bu emîrlerin teşvikiyle el-Melikü'l-Aziz 592'de (1196) Dimaşk'ı yeniden muhasara etti. Bu defa da el-Melikü'l-Âdil'in yardıma gelmesi ve el-Melikü'l-Aziz'in kumandanları arasına nifak sokması üzerine muhasara yine sonuçsuz kaldı. Filistin, Ürdün ve Dimaşk el-Melikü'l-Efdal'e verildi (İbnü'l-Esir, XII, 482, 483; Makrîzî, I, 228-230).

el-Melikü'l-Âdil Mısır'da el-Melikü'l-Aziz'in yanında kaldı. Bu ikisi Dimaşk'ı el-Melikü'l-Efdal'in elinden almaya karar verdi. el-Melikü'l-Efdal'in kumandanlarından birinin yardımıyla Dimaşk'a girdiler. Yapılan müzakerelerden sonra Dimaşk'ın el-Melikü'l-Âdil'e, Ürdün'deki Sarhad bölgesinin el-Melikü'l-Efdal'e verilmesi ve Mısır'ın yine el-Melikü'l-Aziz'in elinde kalması kararlaştırıldı; el-Melikü'l-Efdal sultanlıktan uzaklaştırıldı. el-Melikü'l-Aziz'in 27 Muharrem 595'te (29 Kasım 1198) ölümü üzerine kumandanları Mardin'i kuşatan el-Melikü'l-Âdil'i Mısır'a çağırdılar. Onun gecikmesi üzerine bazı kumandanların yardımıyla el-Melikü'l-Efdal Sarhad'dan gelerek el-Melikü'l-Aziz'in küçük yaştaki oğlu el-Melikü'l-Mansûr'un atabegi olarak Mısır'ı idare etmeye başladı. Kudüs ve civarı da el-Melikü'l-Efdal'in idaresi altına girdi. Fakat el-Melikü'l-Efdal başta Emîr Fahreddin olmak üzere bazı kumandanları gücendirince bunlar Filistin'e giderek Kudüs ve civarının idaresine el koydular.

Diğer taraftan Halep sahibi el-Melikü'z-Zâhir, ağabeyi el-Melikü'l-Efdal'i amcası el-Melikü'l-Âdil'in elinde bulunan Dimaşk'ı kuşatmaya teşvik ediyordu. Hama ve Humus beylikleri de bu ittifaka katıldı. el-Melikü'l-Âdil oğlu Kâmil'i Mardin muhasarasının başında bırakarak Dimaşk'a döndü ve müttefikleri gelmeden şehre girdi. Kudüs ve etrafına sahip olan Emîr Fahreddin ve arkadaşlarının da katılmasıyla el-Melikü'l-Âdil'in durumu kuvvetlendi. Ardından Kâmil, el-Cezîre askerle-